

Ihmisen osa ekokriisin maailmassa

KIRSI PAULIINA KALLIO

Miten lähestyä ekokriisiä toiveikkaasti?

Ekokriisin parissa työskentelevät tutkijat, taiteilijat ja eri alojen ammattilaiset ovat päätyneet laajalti saman kysymyksen äärelle: miten ihmisen pitäisi ymmärtää itsensä osana ekokriisiä? Kysymystä voi lähestyä monesta suunnasta, esimerkiksi fenomenologisesti (Miten ihminen voi ymmärtää itsensä ja kohtaamansa maailman?), pedagogisesti (Millaiseen tietämisen tapaan ekokriisin tulkinta tulisi kiinnittää?) ja ontologisesti (Millaisessa todellisuudessa ihminen ja ekokriisi ovat olemassa?). Erilaiset kysymisen tavat ovatkin tarpeen, koska ihmistä ei voi sijoittaa ekokriisin maailmaan yksiselitteisesti. Monikriisisen (ks. Lähde 2025) luonteensa vuoksi kysymys myös lipsuu helposti otteesta. Ekokriisi ei ole tarkastelun kohteeksi asettava ilmiö tai ratkaistavissa oleva ongelma, vaan pikemminkin ”aika-laisskenaario”, jolla pyritään pääsemään kiinni maapallon huolestuttavaan nykytilaan. Ihminen on tässä skenaariossa samanaikaisesti orgaaninen olio, kehollinen kokija, merkitysvälitteinen ajattelija, moraalinen arvioija ja tavoitteellinen toimija.

Ekokriisin jatkuvasti muuttuva ja moneen suuntaan haarova luonne on herättänyt viimeisten parinkymmenen vuoden aikana enenevää kiinnostusta ontologisointiin. Siinä on kysymys

”kaiken olevaisen” tieteellisestä uudelleenkuvittelemisesta. Ihmisen elämää ohjaa aina jonkinlainen ontologinen perusta, jota ei yleensä päädytä kyseenalaistamaan. Ontologisointi pyrkii avaamaan uusia näkymiä nimenomaan irtisanoutumalla vallitsevasta ymmärryksestä ja tuottamalla radikaalisti poikkeavia todellisuus- ja tietokäsityksiä. Kun tuntemamme ilmiöt, tapahtumat, toimijat, oliot ja esineet sijoitetaan kertakaikkisen toisin kuviteltuun maailmaan, saavat ne uudenlaisia merkityksiä ja asettuvat suhteessa toisiinsa eri tavoin. Tämä voi herättää toiveikkuutta ekokriisin keskellä.

Läpeensä medioituneessa maailmassamme ontologisointi ei ehkä kuulosta kovin uudelta ajatukselta: luovaa uudelleenkuvittelevuahan tehdään jatkuvasti kaikkialla, siis pääasiassa muualla kuin tieteen piirissä. Tämä on aivan totta. Leikki on inhimillisen uudelleenkuvittelemisen perusta eli ihminen tutustuu maailmaansa lähtökohtaisesti juuri tämän dynamiikan kautta. Aikuiselämässäkään leikillisyyys on läsnä monissa tilanteissa, joissa on sijaa huumorille, yllätyksille ja elämyksille. Myös taide eri muodoissaan pyrkii mahdollisuuksien varuuden laajentamiseen uudelleenkuvittelemisen keinoin. Tieteen, leikin ja taiteen välillä on kuitenkin yksi huomattava ero. Leikissä ja taiteessa mikä tahansa on mahdollista, koska kuvitelun vastapainona on ontologinen varmuus

todellisuudesta. Tieteellinen ontologisointi puolestaan asettuu nimenomaan horjuttamaan tätä varmuutta ja siirtymään kertakaikkisesti toiseen todellisuuteen, jonka ulkopuolella ei ole mitään. Tämä on hurja siirto: todellisuus, jossa olet elänyt, katoaa, ja sen mukana kaikki mitä olet pitänyt itsestään selvänä. Toisinaan myös taide pyrkii samaan, jolloin siihen sisältyy ontologisoiva aspekti.

Miksi ontologisoinnin idea kaikessa hurjuudessaan sitten vetoaa nykyisin moneen kriittiseen ajattelijaan? Yksi vastaus on ekokriisin kompleksisuus ja kriisiytymisestä syntyvä toivotomuus. Jos monikriisin olemus liitetään vallitsevaan todellisuuskäsitykseen, onko siitä mahdollista päästä eroon ymmärtämällä uudella tavalla koko maailmankaikkeus ja itsemme osana sitä? Ehkäpä ”ratkaisemattomat ongelmat” ovatkin ratkaistavissa, mikäli löydämme todellisuuskäsityksen, jonka pohjalta ihmiset ja yhteiskunnat voivat järjestää elämää toisin? Tämänkaltaiset ajatukset – joihin törmään usein niin tutkimuksessa, taiteessa kuin yhteiskunnallisessa keskustelussa – paljastavat, että sosiaalisen konstruktionismin perusidea on läpäissyt länsimaisen yhteiskunnan kokonaisvaltaisesti. Moni ekokriisin kanssa kipuileva mieltää ihmisen suhteen todellisuuteen rakennetuksi ja näin ollen diskursiivisesti muutettavissa olevaksi. Lukeudun itseen konstruktionistien joukkoon, mutta pidän ontologisoimisen trendiä ongelmallisena.

Pohdiskelen tässä esseessä niin kutsutusta ”vitalistisesta” tutkimuksesta tunnistamiani ongelmakohtia. En tarjoa kattausta posthumanistisesta, uusmaterialistisesta ja muusta vitalistisesta tutkimuksesta, eikä tavoitteeni ole synnyttää väittelyä niiden ontologisesta perustasta itsessään. Sitä ovat tehneet ansiokkaasti esimerkiksi Sherilyn MacGregor (2021) ekofeministisen tutkimuksen osalta, Andreas Malm (2020) ilmastomuutoksen kontekstissa, Ana Honnacker (2020) koskien ympäristökysymysten käsittelyä demokraattisessa kehityksessä ja Jouni Häkli (2018) yleisesti suhteessa kansalaisuuteen ja kansalaisyhteiskuntaan. Filosofisesti monisyinen kritiikki löytyy Jesper Lundsfryd Rasmussenin ja Benjamin Boysenin (2023) toimittaman tuoreen

teoksen johdantoartikkelista, jota kirjan luvut avaavat eri suuntiin. Tarkasteluni kohdistuu sen sijaan muutamaisiin ristiriitaisuuksiin, joita mainittujen tutkimusotteiden yhteydessä ilmenee.

Ontologisoinnin houkutus

Helmuth Plessner (2019) määrittelee ihmisen osan kodittomuudeksi. Siinä missä muut eliölajit pyrkivät hyödyntämään maksimaalisesti ekologisen lokeron tarjoamia mahdollisuuksia elinpiirissään on ihmisen osa etsiä jatkuvasti kotia, joka lepää tyhjän päällä. Tyhjyyttä peittämään kodittomat ihmisyyhteisöt ovat muodostaneet eri tavoin perusteltuja käsityksiä todellisuudesta. Vertaamalla vaikkapa saamelais- ja suomalaiskulttuurin piirissä rakentuneita luontosuhteita pääsee kiinni todellisuuskäsitysten luonteeseen: kysymys ei ole siitä *mitä* luonto on, vaan *miten* luonto on olemassa. Vaikkapa ajatus ”metsänomistajuudesta” asettuu täysin eri tavalla ihmiselle, joka mieltää metsän itseään palvelevien hyödykkeiden kautta, kuin ihmiselle, joka hahmottaa itsensä metsän elinvoimasta riippuvaiseksi olioksi. Pitkällä aikavälillä muotoutuneisiin, hitaasti muuttuviin todellisuuskäsityksiin luottaen niin yhteiskunnat kuin yksittäiset ihmiset voivat elää jokapäiväistä elämäänsä vailla tarvetta jatkuvaan eksistentiaaliseen tutkiskeluun. Syntyy vakiintuneita käytäntöjä, kulttuuria konventioita, juurtuneita arvoja ja normeja. Sosiaalisesti rakentunut todellisuus on siis kaikkea muuta kuin abstrakti idea.

Ekokriisi on herättänyt tarvetta vakiintuneiden toiminnan tapojen ja niitä ehdollistavien rakenteiden kyseenalaistamiselle. Osa tutkijoista tukeutuu teoriavetoiseen kriittiseen ajatteluun, jonka keinoin pyritään vaikkapa riistokapitalistisen ja kolonialistisen markkinayhteiskunnan kyseenalaistamiseen tai edistämään siirtymää pois eläinperäisestä ruoka- ja hyödyketuotannosta. Toiset ovat päätyneet todellisuuskäsityksen horjumisen äärelle. Mitä jos olemmekin ymmärtäneet kaiken aivan väärin? Ehkäpä edellä esittämäni länsimaiseen tutkimukseen perustuva ajatus ”ekologisista lokeroista” ja ”lajeista” on harhaanjohtava luontosuhteemme

kannalta. Olisivatko alkuperäiskansojen holistisemmat todellisuuskäsitykset parempia kestäväen elämän toteuttamiseksi? Tulisiko suomalaisten pyrkiä irrottautumaan länsimaisesta luontosuhteesta ja ottaa oppia saamelaisten tavasta sijoittaa ihminen osaksi arktista luontoa? Tai olisivatko taiteen piirissä syntyneet absurdit visiot toisenlaisesta todellisuudesta varteenotettavampia kuin tulevaisuudentutkimuksessa rakennellut todennäköisyyksiä ja jatkuvuuksia korostavat skenaariot?

Yksi laajaa kannatusta nauttiva ajatus liittyy juuri luontosuhteen uudelleenmäärittelyyn. Mitä jos perustaisimmekin kaiken elämän sille tosiseikalle, että ihminen on *osa luontoa* siinä missä muutkin elävät oliot, ei sen arvokkaampi tai tärkeämpi? Kysymys ei ole edes keskinäisriippuvuudesta: ihminen on täysin riippuvainen muusta luonnosta, joka tarvitsee ihmistä – ei mihinkään. Tähän tapaan ontologisointia perustelee moni posthumanistisesti suuntautunut tutkija. Uusmaterialistisessa tutkimuksessa ajatusta viedään vielä pidemmälle: ihminen on osa kaikkea mikä tapahtuu, ei sen kummoisempi kuin mikä tahansa tapahtumiseen vaikuttava tekijä. Voimme siis tutkijoina alkaa seurata elämän *tapahtumista* ihmisen toimintaa korostavan näkökulman sijaan, tutkia todellisuutta sellaisena kuin se toteutuu. Vaikkapa tämän tekstin kirjoittamisen mahdollistavat lukemattomat orgaaniset ja epäorgaaniset, aineelliset ja aineettomat tekijät, joita ilman en saisi ajatuksiani toisten tutkijoiden ihmeteltäväksi – jo pelkkä ajatteleminenkin edellyttää hengittämistä ja energian saantia.

Näiden pohdintojen kautta päätyy helposti ajatukseen, että ekokriisin juurisyy on huono todellisuuskäsitys. Ratkaisu voisi siksi olla tuon todellisuuskäsityksen hylkääminen ja uuden löytäminen. Tämänäyttypiset ajatuskulut ovat läsnä monessa ekokriisiin liittyvässä ajankohtaisessa tutkimuksessa. Harva on kuitenkaan valmis sitoutumaan posthumanistiseen tai uusmaterialistiseen todellisuuteen käytännössä. Kun tutkimuksen toteutus tai tavoitteet eivät asetukaan siististi uudenlaisen todellisuuskäsityksen piiriin, tukeudutaan nopeasti tuttuihin hierarkioihin ja

toimijuuksiin ristiriitaa perustelematta. Tällöin ontologian ”ontologisuus” sivuutetaan, eikä jäljelle jää kuin idealistinen kuva paremmasta todellisuudesta.

Kritiikki 1: näennäisontologisointi

Yksi ajankohtainen ilmiö ekokriisiin liittyvässä tutkimuksessa on ontologisoinnin ja teoretisoinnin välisen eron hälventyminen. Avaan ensin hieman niiden välistä eroa ja sitten sekoittumisesta koituvia ongelmia.

Kun tutkija kertoo työskentelevänsä tietyistä ontologisista lähtökohdista käsin, hän sitoutuu todellisuuskäsitykseen, jonka pohjalta hänen esittämiään tutkimustuloksia ja argumentteja on tulkittava. Määritellystä todellisuuskäsityksestä poikkeaminen – sekä tutkijan että yleisön osalta – on tieteellisesti epäreilua. Väärintulkintaa voi kuvata vaikkapa siten, että Marsissa tapahtuvia luonnonilmiöitä koskevia tutkimustuloksia tulkittaisiin Maa-planeetan kontekstissa. Toisin sanoen: fenomenologisen tutkimuksen tuloksia ei voi arvioida posthumanistisen ontologian piirissä eikä päivänvastoin.

Ontologia kytkeytyy yhteen epistemologian kanssa: todellisuuskäsityksen pohjalta tai siihen suhteessa voidaan määritellä, miten asioista voidaan tietää. Tällä on vaikutuksensa myös tutkimusmetodologisiin kysymyksiin eli miten tutkimusta voidaan tehdä. Keskeistä on huomata, että saman ontologian ja epistemologian piiriin asetuvat tutkimukset voivat keskustella keskenään, mutta eri todellisuuskäsityksiin perustuvilla tutkimuksilla helppoa keskusteluyhteyttä ei ole. Kun vaikkapa fenomenologisessa tutkimuksessa puhutaan intressiristiriidasta, muuttuu käsitteen merkitys täysin, jos se viedään posthumanistisen toimijuuskäsityksen piiriin; ja kun posthumanisti puhuu vuorovaikutuksesta, ei käsitettä voi soveltaa fenomenologiseen tutkimukseen kadottamatta sen ideaa.

Teoretisoinnissa on kysymys eri asiasta. Teoria on yksinkertaisesti ilmaistuna valitusta näkökulmasta tieteellisesti perusteltu väite. Toisistaan merkittävästikin eriävien teorioiden välillä voidaan siksi käydä vuoropuhelua

tai kamppailua. Vaikkapa ”poliittisuuden” (*the political*) käsitteen määrittelystä on käyty vuosisatojen ajan tuimaa keskustelua, joka jatkuu edelleen muun muassa ekokriisiin liittyvissä toimijuuden kysymyksissä. Esimerkiksi agonistisen teorian lähtökohdista asettuvaa tutkimusta on mahdollista kritisoida kommunikatiivisen teorian pohjalta; voidaan päätyä kiistelemään vaikkapa siitä, onko ympäristöaktivistien toiminnassa kysymys anarkiasta vai neuvottelemisesta. Tutkijat määrittelevät tällöin ympäristöaktivistit erilaisiin toimijarooleihin ja liittävät heidän toimintansa tietynlaiseen yhteiskunnalliseen järjestykseen. Teoreettinen kamppailu on tieteellisesti reilua, koska sen perustana ovat samantyyppiset todellisuuskäsitykset – kumpikaan ei voi väittää toisen argumentaatiota lähtökohtaisesti mahdottomaksi tai mielettömäksi. Esimerkiksi kysymystä siitä, onko ”ihmisarvo” mielekäs käsite, ei poliittisuudesta käytävässä teoreettisessa kamppailussa usein esitetä.

Ihmisarvo onkin hyvä käsite avaamaan yhden vitalistiseen tutkimukseen sisältyvän ristiriidan. Jos ihminen on osa luontoa siinä missä muutkin olivat, mitä ihmisarvo tarkoittaa? Jos suhtaudumme itseemme eläimenä muiden eläinten rinnalla, mitä tulemme tehneeksi tuolle arvolle? Onko olemassa ihmisoikeuksia, jos ihminen on samanarvoinen kuin muut eläimet? Ovatko ihmisten, eläinten ja kasvien oikeudet sama asia? Voiko arvoa ja oikeuksia ylipäättään olla olemassa todellisuudessa, jossa ihminen ei asetu määrittelijän asemaan – missä tai kenen toimesta yhtäläisiä oikeuksia määritetään ja arvioidaan? Entäpä mitä tapahtuu, jos ihminen ei arvota maailmaansa? Siis jos luovutaan ajatuksesta, että ihmiset voivat (yrittää) määrittää oikeuksia niin ihmisille kuin muillekin olioille – yksittäisille eläimille ja kasveille, ja vaikkapa metsäekosysteemeille ja metsätyökoneille. Mitä elämä tällaisessa ”arvottomassa” ja ”oikeudettomassa” maailmassa tarkoittaisi erilaisessa yhteiskunnallisessa asemassa oleville ihmisille, eri puolilla maailmaa? Entäpä miten arvottamisesta luopuminen vaikuttaisi ekokriisistä johtuvien haasteiden kanssa elämiseen luonto-kulttuuri-ympäristöissä? Näitä kysymyksiä harvoin

pohditaan posthumanistisessa tutkimuksessa, joka vaatii ihmisen sijoittamista yhdenvertaisena luontoon.

Arvon antaminen ja kiistäminen, samoin kuin oikeuksien määrittely, perustuu väistämättä jonkinlaiselle hierarkialle. Ontologinen positiointi, jossa ihminen asetetaan yhdenvertaisesti osaksi luontoa tai tapahtumisesta käsin määrittyvien yhteenkietoumien (*assemblage*) heterogeeniseksi osatekijäksi, sanoutuu irti hierarkkisuudesta. Tutkimuksessa, ja erityisesti ympäristötutkimuksessa, näin ei kuitenkaan tyypillisesti käytännössä tehdä. Tutkijat ovat vahvasti ”asialla”, määritellen normatiivisesti mielekkäitä luonnon ja yhteiskunnan kehityssuuntia. Ekologinen kestävyys tarkoittaa esimerkiksi tietynlaisen luonnon elinvoimaisuuden edistämistä: erotamme toisistaan haitallisia vieraslajeja, joita tulee hävittää, ja perinnebiotooppeja ja muinaislajeja, joita tulee suojella. Kaikki nämä ovat ihmisen vaikutuksesta uusille alueille levinneitä kasvi- ja eläinlajeja eivätkä kuulu paikallisiin ekosysteemeihin. Niille annetaan ympäristötutkimuksessa erilaisia arvoja eri perustein ja tuotetaan näin luontoa koskevaa tietoa yhteiskunnalliseen tarkoitukseen. Ekologisen kestävyuden rinnalla ympäristötutkimuksessa korostetaan sosiaalista kestävyyttä, joka palautuu pitkälti yhtäläiseen ihmisarvoon ja ihmisoikeuksiin: ihmisten ja yhteisöjen (koloniaalinen) riisto on osa ekokriisiä, jolloin tämän riiston purkaminen on olennainen osa kestävyysmurrosta. Jokainen ihminen on tässä katsannossa arvokas juuri ihmisenä, eikä kenenkään rinnastaminen eläimiin, kasveihin tai materiaaliin olioihin tule kysymykseen.

Arvonantoon ja oikeuksiin liittyvä problematiikka paljastaa, miten ontologian ja teorian välinen rajapinta sumeutuu. Mikäli ihminen on yhdenvertainen osa luontoa vain silloin, kun se on argumentaation kannalta mielekästä, ei tutkimuksen ottama positio ole posthumanistisesti ontologinen. Jos hierarkkinen suhde luontoon ja ihmisarvon korostaminen on olennaista, kun puhutaan vaikkapa kestävyysmurroksen toteuttamisesta, ei tutkimus asetu vaihtoehdoisen ontologian piiriin. Kun tutkimus vaatii oikeuksien laajentamista ihmisistä ja eläimistä

luontoon laajemmin – vaikkapa metsiin ja koneisiin – allekirjoittaa se oikeuksien merkityksen osana yhteiskunnallista järjestelmää ja näin ollen ihmisen toteuttaman hierarkkisen vallankäytön, mikä on ristiriidassa uusmaterialistisen ontologisoinnin kanssa.

Ihmiskeskeisyyden ontologinen kritiikki on näissä tapauksissa kääntynyt teoreettiseksi kamppailuksi. Tukeutumalla ontologisointiin oma argumentaatio kuitenkin erotetaan suuresta määrästä tutkimusta, joka käsittelee samoja kysymyksiä erilaisesta teoreettisesta näkökulmasta. Tällöin tutkimustiedon kumulointuvuus heikkenee, dialogi eri näkemysten välillä vähenee ja tutkimustyö ”kuplautuu” erilaisiin keskustelukerhoihin. En siis pidä ongelmallisena uuden ontologisen perustan etsimistä tai länsimaiseen tieteeseen perustuvien tietämisen tapojen kyseenalaistamista sinänsä. Ontologisoivan tutkimuksen haasteet liittyvät mieluumminkin tulkintoihin, joissa ontologiaa päädytään kohtelemaan teoriana – tai vaikkapa pedagogiikkana. Kun yhteys aiempaan ja ajankohtaiseen tutkimukseen suljetaan irrottautumatta analyttisesti tieteellisessä tiedontuotannossa vallitsevasta todellisuuskäsityksestä, voidaan puhua näennäisontologisoinnista.

Kritiikki 2: vastuun hajautumisen moraalinen dilemma

Toinen nähdäkseni keskeisimmistä ontologisointia koskevista kriittisistä kysymyksistä liittyy toimijuuteen. Vitalistinen toimijuuskäsitys kiistää ihmisen erityisyyden toimijana; toimijuus on hajautunutta ja ihminen vain osa erilaisten systeemien toimintaa muiden orgaanisten ja epäorgaanisten sekä aineellisten ja aineettomien toimijoiden rinnalla. Tutkimuskentällä on merkittävää hajontaa sen osalta, missä laajuudessa eri toimijoiden (*actants*, *actors*, *agents*) toimijuudesta puhutaan. Hajautuneen toimijuuden idea kantaa kuitenkin mukanaan selkeän viestin: kun ihminen on osatekijä siinä mitä tapahtuu, kuuluu kiitos ja kunnia lopputuloksesta kaikille prosessissa mukana olleille. Tarkoitus on kyseenalaistaa ihmisen autonomista asemaa toimijana

ja käsitystä itsestään ylivermaisena suhteessa muihin toimijoihin.

Hajautuneen toimijuuden katsannossa tämä teksti on vain osittain minun tuottamaani. Sen mahdolliset ansiot kuuluvat yhtä lailla tietokoneelleni ja verkkoyhteydelle, jotka mahdollistavat digitaalisen tekstin laatimisen; ruoalle, joka saa minut jaksamaan ajattelu- ja kirjoitustyötä; sähköverkolle ja villapuserolle, jotka ylläpitävät lämpötasapainoani; äidinkielenopettajilleni ja lukemilleni kaunokirjallisille teksteille, joiden avulla olen oppinut käyttämään Suomen kieltä; ja niin edelleen. Mutta tarkoittaako tämä, että myös vastuu tekstistäni osittuu? Onko lammas, jonka turkista puseroni on neulottu, osavastuussa tekstissä esitetystä kritiikistä? Entäpä eilen illalla lukemani vuonna 1981 julkaistu runo, jossa käsiteltiin mitä ”täällä” oleminen tarkoittaa? Pitäisikö runo itsessään, tai runokirja, tai runoilija, ottaa mukaan vastuunkantoon tämän esseen sanomasta, koska täälläolemisen pohdinta on osa tätä kirjoitusta? Jos kyllä, miten se tehdään ja mitä se käytännössä tarkoittaa? Jos ei, miksi ei?

Nämä kysymykset voivat vaikuttaa retorisisilta, jopa rienaavilta, kun liitän ne näin banaaliin esimerkkiin. Mutta juuri siitä ontologiassa on kysymys: toisin kuin teoria, ontologia ei taivu tarpeen mukaan eri suuntiin – se taivuu kertakaikkisesti, ellei tutkimusta voi tehdä valitun todellisuuskäsityksen mukaisesti. On siis perusteltua kysyä, mitä hajautunut toimijuus tarkoittaa *minkä tahansa* tapahtumisen osalta. Tällainen tapahtuminen voi olla esimerkiksi tilanne, jossa aikuinen huutelee lapselle rasistisia kommentteja kadulla. Onko se hänen tekonsa vai onko hän vain mukana isossa tapahtumisen vyyhdissä? Miten toimijuus on tällaisessa tilanteessa hajautunut ja vastuu sen myötä? En tunne yhtään kriittistä ympäristötutkijaa, jonka voisin kuvitella vaativan kuvatussa tilanteessa vastuuseen ääntä kuljettavaa tuulta, huutelijan vaatepartta tai talutushihnassa ärhentelevää koiraa – miten ne sitä kantaisivat huutelijan kanssa? Huomaan palaavani pohdinnassani arvon ja oikeuksien teemaan. Jos ontologisesti heterogeenisessä maailmassa ei ole olemassa hajautunutta vastuuta, voiko siellä elää?

Kritiikki 3: implisiittinen ihmiskeskeisyys

Oikeudet ja vastuu yhteiskunnallisena ideana sisältyvät moneen poliittiseen järjestelmään, mukaan lukien liberaali demokratia, jonka kehityksestä ollaan huolissaan osana ekokriisiä. Kolmas ristiriita, johon olen kiinnittänyt huomiota vitalistisesti suuntautuneessa tutkimuksessa, liittyy tähän kontekstiin. Vastinparina sille, että ihminen sijoitetaan osaksi luontoa, on ehdotettu muiden toimijoiden tunnistamista osaksi ihmisten merkitysjärjestelmiä, yhteiskuntajärjestystä ja ylipäättään inhimillistä elämää. Yksi esimerkki on jo mainittu oikeuksien määrittelyminen muillekin kuin ihmisille. Aihetta käsitellään esimerkiksi monilajisen demokration ja kanssalaisuuden käsitteiden avulla. Antropomorfisointi on myös tyypillistä: kasvien, eläinten, ekosysteemien, koneiden ja muiden entiteettien elämää kuvataan inhimillisesti tai suhteessa ihmisten elämään. Tavoite on yleensä herättää sympatiaa muita lajeja tai olioita kohtaan, tunnistaa niiden itseisarvo ja näin horjuttaa ihmisen intressejä palvelevaa maailmanjärjestystä. Nämä ovat pitkälti *pedagogisesti* motivoituja tavoitteita.

Mutta missä määrin tämä inhimillistämisen on ontologisesti perusteltua? Miksi kasvien, eläinten ja niiden muodostamien systeemien ihmisenkaltaisuus esitetään arvokkaana ja tavoiteltavana? Ontologisesti ongelma on nimenomaan vallitsevassa ihmiskeskeisessä todellisuuskäsityksessä. Miksi kaiken elämän olemassaoloa ja merkitystä tulisi tulkita ihmisen itselleen luomien kategorioiden ja järjestelmien kautta? Eikö ihmiskeskeisyyden kritiikin pitäisi pyrkiä nimenomaan pois inhimillisestä arvottamisesta, jolloin luonto voi määrittää elämänsä omilla ehdoillaan ja ihminen pyrkiä sopeutumaan tähän luonnonjärjestelmään? Ihmisen ongelmaksi jää tällöin kodittomuus: koska meillä ei ole luonnollista paikkaa luonnossa, olemme väistämättä häiriötekijä kaikissa sen järjestelmissä. Mihin vitalistinen ontologia siis sijoittaa ihmisen – tämän luonnolle hyödyttömän, mutta luonnosta riippuvaisen, olion?

Tätä kysymystä harva tutkija avaa ekokriisin uusmaterialistisen tai posthumanistisen käsitteilyn yhteydessä.

Viimeisenä huomiona esitän huoleni vitalistisessa ympäristötutkimuksessa implisiittisesti ilmenevästä kiinnostuksen puutteesta luontoa kohtaan. Tämä huomio herättää varmasti nopeasti vastareaktion monessa tutkijassa: koko tutkimusalueen motivaatiohan on juuri kiinnostus luontoa kohtaan! Huoleni ei liitykään tutkijoiden emotionaalisen tai yhteiskunnallisen kiinnostuksen puutteeseen, vaan siihen, että tieteellistä argumentaatiota käydään tyypillisesti varsin karkealla tasolla, valikoivin esimerkein ja – paradoksaalisesti – varsin ihmislähtöisin termein. Yleisimmin käytössä ovat ei-inhimillinen eläin (*non-human animal*) ja enemmän-kuin-inhimillinen toimija (*more-than-human actor*); ihminen on tällöin käsitteenmäärittelyn keskiössä.

Näiden lisäksi ekologisesti perustellut lajienvälisyys (*interspecies*) ja monilajisuus (*multispecies*) ovat tulleet suosituiksi ilmaisuiksi. Harvoin kuitenkaan kerrotaan, mikä eläin tai kasvi tutkijalla on mielessä. Kun näin tehdään, valitaan usein sympaattisuutta helposti herättävä kohde – kuten karismaattinen uhanalainen laji, lemmikki- tai tuotantoeläin – tai käsitellään ihmiselle hyödyllisiä olioita, vaikkapa mikrobeja. Tällöin rivien välistä on luettavissa, millaista yhteiselo ei haluta käsitellä. Argumentit sopivat huonosti sellaisiin lajeihin, joiden huolettoman tappamisen ihmiset yleisesti hyväksyvät (kuten lupiini ja paarma); luonnon monimuotoisuuden kannalta hyviksi määriteltuihin vieraslajeihin (kuten kevät-esikko ja laiduntavat eläimet); luonnon olomuotoihin, joista koituu meille tai ekosysteemeille haittaa (kuten homesieni tai rehevöitynyt järvi); tai lajeihin, joita on vaikea havaita aistinvaraisesti (kuten maaperän eliöstö).

Sama problematiikka ilmenee ”ympäristön” määrittelyssä, erityisesti suhteessa luonnon monimuotoisuuteen. Toimijoiden yhteenkietoumista puhuttaessa tuodaan harvoin esiin, miten niiden mittakaava määrittäytyi eli millä perusteella ”sommitelmaan” luetaan mukaan enemmän tai vähemmän osatekijöitä. Puhutaanko luonnon monimuotoisuudesta geneettisesti

populaatiotasolla, pienelle alueella rajautuvassa ekosysteemissä, laajoina maisematason luontotyyppinä vai jossain muussa merkityksessä? Riippuen kohdennuksesta varsin erilaisilla dynamiikoilla on merkitystä luonnon monimuotoistumiselle ja köyhtymiselle, ja samalla sille, miten eri osatekijöitä arvotetaan.

Se, mitä kutsun kiinnostuksen puutteeksi, joutuinkin nähdäkseni argumentaation luonteesta: tavoitteena ei ole niinkään luontoa kuin *ihmistä* koskevan ymmärryksen lisääminen. Tällöin ontologisesta positioista voidaan luopua yhtä hyvin pedagogiikan kuin teoretisoinnin nimissä, kunhan se palvelee tarkoitusta – ihmiskeskeisestä maailmasuhteesta luopumista.

Ihmisen osa: eksentrisen kodittomuus

Palaan vielä lopuksi kysymykseen, josta aloitin: Miten ihmisen pitäisi ymmärtää itsensä osana ekokriisiä? Plessner (2019) sijoittaa ihmisen filosofisen antropologian maailmassaan kodittomaksi olioksi – kiertolaiseksi – jolla ei ole muuta mahdollisuutta kuin luoda ympäristösuhteensa jatkuvasti uudelleen voidakseen elää elämäänsä (*lead their life*). Tässä katsannossa ihmisen nimenomaan *pitäisi* ymmärtää itsensä osana ekokriisiä. Ekokriisi on yksi nimi sille kodille, jonka olemme itsellemme kolonisaation ja teollistumisen keinoin rakentaneet.

Plessnerin mukaisesti ajattelen, että ihmisellä ei ole oikeutta vaatia paikkaa itsestään selvänä osana luontoa – sitä ei ole meille tarjolla. Elämä, jota olemme järjestelmällisesti riistäneet ja tuhonneet osana niin kutsutun sivilisaation kehitystä, ei sisällä vitalistisen tutkimuksen monin eri tavoin ehdottamaa ihmispositiota ”osana kaikkeutta”. Sen enempää en halua liittää eläimiä tai kasveja toimijoiksi ihmisten kolonialistiseen uusliberaaliin yhteiskuntaan, jossa niille on tarjolla vain jaettua vastuuta ekokriisistä.

Olkoon ekokriisi siis mieluummin linna, jossa olen vankina. Tuosta vankilasta haluan etsiä pääsyä ulos rakentaakseni toisenlaisen kodin elintilakseni, yhdessä muiden yhteisvastuuta kantavien ihmisten kanssa. Ellemme ole valmiita luopumaan ihmisen olemassaolosta kokonaan – eli tunnistamaan itseämme haitalliseksi vieraslajiksi kaikissa ekosysteemeissä – tulevat uudetkin kotimme perustumaan luonnon hyödyntämiselle ja häiritsemiselle. Tuon tosiseikan kanssa ihmisten on elettävä elämäänsä, itsensä näköisessä kodissa. Jatkakaamme siis kodinrakennuspuuhia, mahdollisimman hyvässä keskusteluyhteydessä toisiimme. ■

LÄHTEET

- Honnacker, Ana (2020) ”Environmentalism and Democracy: Pragmatist Perspectives on a Precarious Relation”. *European Journal of Pragmatism and American Philosophy* 12:XII-2, 1–22. <https://doi.org/10.4000/ejap.2132>
- Häkli, Jouni (2018) ”The Subject of Citizenship – Can There Be a Posthuman Civil Society?” *Political Geography* 67, 166–175. <https://doi.org/10.1016/j.polgeo.2017.08.006>
- Lähde, Ville (2025) ”Monikriisi”. BIOS-tutkimusyksikön podcast-sarja *12 käsitettä maailmasta*, jakso 11. <https://soundcloud.com/biosresearch/12-kasitetta-maailmasta-jakso-11-monikriisi/> Viitattu 12.1.2026.
- MacGregor, Sherilyn (2021) ”Making Matter Great Again? Ecofeminism, New Materialism and the Everyday Turn in Environmental Politics”. *Environmental Politics* 30:1–2, 41–60. <https://doi.org/10.1080/09644016.2020.1846954>
- Malm, Andreas (2020) *The Progress of This Storm: Nature and Society in a Warming World*. Verso Books, London.
- Plessner, Helmuth (2019/1928) *Levels of Organic Life and the Human: An Introduction to Philosophical Anthropology*. Engl. Millay Hyatt. Fordham University Press, New York.
- Rasmussen, Claire L. & Boysen, Benjamin (toim.) (2023) *Against New Materialisms*. Bloomsbury Publishing, London.